

Magazín CVH Malach

číslo 3 | podzim 2011

**Setkání ke 2. výročí CVH Malach · Živá paměť, o.p.s.
Vybráno z Archivu: K památce prof. Kolomana Gajana
Jan Švec a Pavel Ircing: Automatické vyhledávání slov a frází
v Archivu vizuální historie USC SFI · Povídka Jany Leichterové
a fotografie Kristýny Závěrkové ze soutěže Daniel**

Vydává **Centrum vizuální historie Malach**
Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulta UK v Praze

www.malach-centrum.cz

úvodník

Vážené čtenářky, vážení čtenáři!

Těší nás, že jste se začetli do třetího čísla Magazínu CVH Malach, který čtvrtletně vydává Centrum vizuální historie Malach při Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Toto číslo je svým způsobem speciální, protože vychází krátce po slavnostním setkání ke druhému výročí CVH Malach. Zprávu z této akce najdete v rubrice *Aktuality*.

Do rubriky *Texty* jsme zařadili článek o fulltextovém vyhledávání v mluvené řeči, který byl v testovacím provozu spuštěn v CVH Malach právě v souvislosti s druhým výročím. Tento systém značně vylepšuje možnosti prohledávání audiovizuálního materiálu dostupného v CVH Malach a věřím, že se s jeho zpřístupněním návštěvníkům Archivu vizuální historie USC SFI otevrou zcela nové způsoby využití.

Rubrika *Vybráno z Archivu* je věnována památce prof. Kolomana Gajana, významného českého historika a dlouholetého pedagoga FF UK, který zemřel na samém konci roku 2011. Vzpomínky prof. Gajana jsou v Archivu vizuální historie zachyceny ve více než tříhodinovém rozhovoru.

Jak už se stalo zvykem, také v tomto čísle najdete další z nejzdařilejších studentských příspěvků do soutěže Daniel, kterou každoročně pořádá Národní institut dětí a mládeže při MŠMT. Tentokrát jsme se rozhodli vedle povídky Jany Leichterové zařadit také dvě fotografie Kristýny Závěrkové z aktuálního ročníku soutěže. Rubrika *Spřízněné projekty* pak přibližuje aktivity obecně prospěšné společnosti Živá paměť.

OBSAH ČÍSLA:

úvodník	1
aktuality	2
texty	4
spřízněné projekty	6
vybráno z archivu	8
povídka	11

Přeji zajímavé a obohacující čtení!

Jakub Mlynář
koordinátor CVH Malach

mlynar@knih.mff.cuni.cz

aktuality

CVH Malach funguje již dva roky

V Centru vizuální historie Malach při Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze jsou pro studenty, pedagogy, badatele i nejširší veřejnost zpřístupněny videonahrávky autobiografických rozhovorů s pamětníky pohnutých a tragických událostí minulého století. V bezmála 52 000 záznamech, natočených mezi lety 1994 a 1999 v 56 zemích a ve 32 jazycích, lze vyhledávat relevantní svědectví prostřednictvím několika vyhledávacích nástrojů. 27. ledna, v den památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidstvi, se v budově Informatické sekce MFF UK na Malostranském náměstí konalo druhé výroční setkání zaměřené na různé možnosti vědeckého i vzdělávacího využití materiálu z Archivu vizuální historie.

Jako jedno z pěti míst v Evropě zpřístupňuje CVH Malach při Matematicko-fyzikální fakultě UK Archiv vizuální historie Institutu Nadace šoa Univerzity Jižní Kalifornie (USC SFI). V CVH Malach jej využívají především studenti, badatelé a pedagogové. Nejčastěji přicházejí lektori, pedagogové a badatelé, ale také studenti doktorského, magisterského nebo bakalářského studia z různých oborů. S Archivem už u nás pracovali studenti a badatelé nejen z oboru historie, ale i psychologie, etnologie, hebraistiky, sociologie a dalších. Přes 15 % uživatelů Archivu tvoří novináři, filmaři či spi-

Ing. Jan Švec z Fakulty aplikovaných věd ZČU v Plzni představil princip fulltextového vyhledávání v mluvené řeči

V posluchárně budovy MFF UK na Malostranském náměstí se sešli zástupci různých organizací a institucí, pedagogové, studenti, akademici i širší odborná veřejnost

sovatelé, zhruba 10 % lidí přichází z jiných důvodů: často se jedná o příbuzné pamětníků, jejichž vyprávění je v Archivu uloženo.

Seminář, který se v souvislosti s druhým výročním CVH Malach dne 27. 1. konal, zahájil prof. RNDr. Jan Hajič, Dr., ředitel Ústavu formální a aplikované lingvistiky a jeden ze zakladatelů CVH Malach. Přiblížil historii celého projektu, účast vědců z MFF UK na mezinárodním projektu MALACH, smysl a cíle CVH Malach, ale i nové způsoby vědeckého využití rozhovorů z Archivu v rámci MFF, které budou od roku 2012 rozvíjeny v rámci projektu AMALACH, zaměřeného na automatické rozpoznávání mluvené řeči a strojový překlad.

Koordinátor CVH Malach Jakub Mlynář shrnul loňský rok 2011 v přehledu nejvýznamnějších akcí, seminářů a workshopů. Představil webové stránky a Magazín CVH Malach, který vychází od června 2011. Uvedl, že pro letošní rok připravuje CVH Malach kromě dalších podobných akcí také doktorandskou konferenci, na níž by si mohli mladí badatelé vzájemně představit výsledky své práce s Archivem vizuální historie USC SFI. Připravují se také tematické vzdělávací programy pro střední školy a gymnázia.

Velký ohlas měl příspěvek Ing. Pavla Ircinga, Ph.D., a Ing. Jana Švece z Fakulty aplikovaných věd

CVH Malach funguje již dva roky

(pokračování ze str. 2)

Západočeské univerzity v Plzni. Přiblížili nový vyhledávací systém, který je velmi užitečným doplněním ke stávajícím vyhledávacím nástrojům, jak se mohli účastníci sami v praxi přesvědčit. V nahrávkách výpovědí v českém jazyce lze díky systému vy-

Prof. Jan Hajič z Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK přiblížil historii a budoucnost vědeckého projektu MALACH

tvořenému na ZČU fulltextově vyhledávat libovolná slova. Vyhledávač je k dispozici v testovacím provozu v CVH Malach pro všechny uživatele a již během prvního dne provozu se jeho prostřednictvím několika návštěvníkům Centra podařilo získat cenné informace.

Po přestávce následoval příspěvek Martina Šmoka, poradce pro vzdělávací programy Institutu USC Shoah Foundation. Zaměřil se na statistické porovnání využití a návštěvnosti Archivu vizuální historie USC SFI v různých částech světa a představil také vzdělávací portál IWitness, díky kterému mohou s tisíci vybraných anglických svědectví on-line pracovat pedagogové a studenti z celého světa, aniž by museli přímo navštívit přístupové místo do Archivu.

Poslední tři příspěvky dopoledního výročního semináře patřily středoškolským pedagogům, resp. jejich studentům. Teoretičtější úvodem zahájil Mgr. Milan Hes, vyučující na Gymnáziu Budějovická a doktorand na FF UK, který se ve svém pří-

spěvku zaměřil na specifika audiovizuálního svědectví jako školního historického pramene. Ve druhé části příspěvku představil některé výsledky šetření mezi svými studenty, s nimiž již několikrát v CVH Malach pracoval. Středoškoláci často oceňují, že rozhovory s přímými pamětníky historických událostí poutavou formou přibližují „velké dějiny“ formou životních příběhů konkrétních lidí, což v běžném učebnicovém pojetí dějepisu zpravidla schází.

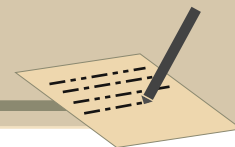
V rámci projektu Zmizelí sousedé, který probíhá již více než desetiletí na českých a moravských školách ve spolupráci VKC Židovského muzea v Praze a o. s. Zapomenutí, vystoupili studenti z Gymnázia a SOŠ v Moravských Budějovicích. Pod vedením Mgr. Jitky Cardové představili své pátrání po osudech Edity Friedové a Otty Schwarzbarta.

V závěru semináře představil výsledky své práce Mgr. Vojtěch Holub se studenty Euroškoly Česká Lípa SOŠ, kteří po návštěvě CVH Malach zpracovali vybrané rozhovory s pamětníky do podoby krátkých dokumentárních filmů. Jeden z těchto filmů, které jsou k dispozici na DVD, pak měli účastníci výročního semináře CVH Malach možnost zhlédnout.

□ JM

Mgr. Jitka Cardová se studenty Gymnázia a SOŠ Moravské Budějovice prezentovali výsledky své práce v rámci projektu Zmizelí sousedé

Automatické vyhledávání slov a frází v Archivu vizuální historie USC SFI

*Ing. Jan Švec
Ing. Pavel Ircing, Ph.D.*

*Katedra kybernetiky
Fakulta aplikovaných věd
Západočeská univerzita v Plzni*

Vyvinutá technologie slouží k on-line vyhledávání informací v rozsáhlém audiovizuálním archivu českých namluvených výpovědí svědků holocaustu. Archiv byl pořízen americkou Shoah Visual History Foundation a z celkového počtu cca 52 tisíc výpovědí zaznamenaných formou video interview ve 32 jazycích je v tomto archivu uloženo 573 výpovědí vedených v mluvené češtině. Při průměrné délce jedné svědecké výpovědi delší než 2 hodiny tak česká část archivu obsahuje více než 1000 hodin audiovizuálního záznamu.

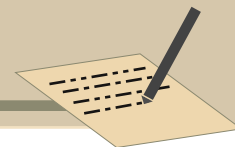
Technologie vyhledávání informací je založena na využití metod automatického rozpoznávání souvislé řeči. Složitost řešení byla ovlivněna tím, že výpovědi byly poskytovány skupinou starších lidí (průměrný věk 75 let), kteří obvykle nebyli cvičeni v hlasovém projevu a jejich řeč byla velmi často po navození vzpomínek ovlivněna vypjatým emočním stavem. Práce na této technologii měly několik etap, od sběru a zpracování dat, po konstrukci systému automatického rozpoznávání spontánní řeči (akustické i jazykové modely využívají nejnovějších poznatků vědní disciplíny) až po automatickou fonetickou a lexikální indexaci archivu a vývoj velmi rychlého přístupu k vyhledávání slov a frází vybíraných uživatelem systému (a to i slov mimo pracovní slovník) [1]. Vyvinutá technologie je plně funkční a je v současné době testována v režimu poloprovozu.

Uživatelské rozhraní

V této části je popsáno grafické uživatelské rozhraní systému pro online přístup s foneticko/le-

xikálním vyhledáváním slov a frází v Shoah audiovizuálním archivu spontánních výpovědí českých svědků holocaustu. Uživatelské rozhraní k českému archivu výpovědí svědků holocaustu je navrženo s ohledem na jeho vysokou použitelnost. Předpokládáme, že výslednými uživateli archivu prostřednictvím tohoto programu mohou být i lidé málo zdatní v práci s výpočetní technikou. Program obsahuje ovládací prvky umožňující zadání hledané fráze, volbu částí archivu, které se mají prohledat (otázky reportéra / odpovědi svědka) a dále to, zda se mají při vyhledávání použít všechny možné tvary daného slova. Potvrzením hledané fráze dojde k prohledání archivu a výpisu všech nalezených položek.

U každé nalezené položky je uveden jedinečný identifikátor položky, dále pak fráze, která byla v odpovídající části videozáznamu nalezena, čas, ve kterém se fráze ve videozáznamu vyskytuje a na závěr skóre hodnotící pravděpodobnost výskytu této fráze, přičemž nižší skóre obecně znamená vyšší pravděpodobnost falešného poplachu (nalezení fráze v místě, kde se ve videozáznamu ve skutečnosti nevyskytuje). Nalevo od výsledků vyhledávání se nachází okno přehrávající vybraný videozáznam spolu s obvyklými ovládacími prvky multimediálního přehrávání umožňující přehrávání, pozastavení a zastavení videozáznamu, dále pak posun ve videozáznamu a ovládání hlasitosti. Při výběru položky ze seznamu nalezených frází dojde k okamžitému přehrávání této fráze. Při přehrávání je videozáznam posunut několik sekund před samotný výskyt hledané fráze, aby bylo možné zhlédnout výskyt této fráze v celém

Automatické vyhledávání slov a frází v Archivu vizuální historie USC SFI

(pokračování ze str. 4)

kontextu. Ilustrační obrázek na této straně dole zachycuje ukázkou obrazovky systému vyhledávání klíčových slov v archivu výpovědí svědků holocaustu.

Architektura archivu výpovědí

Uživatelské rozhraní českého archivu výpovědí svědků holocaustu využívá obecný databázový SQL server, díky čemuž je dosaženo vysoké rychlosti odezvy při hledání dané fráze. Architektura programu zároveň umožňuje vzdálený přístup k databázi, stejně jako využití více úložných zařízení pro uchování videozáznam. Takto je možné vybudovat rozsáhlou videoknihovnu a videoarchiv s vyhledáváním frází v reálném čase bez omezení, které je dáno úložnou kapacitou počítače.

□ Jan Švec, Pavel Ircing

[1] J. Psutka, J. Švec, J. V. Psutka, J. Vaněk, A. Pražák, L. Šmíd
and P. Ircing: System for fast lexical and phonetic spoken
term detection in a Czech cultural heritage archive. EURASIP
Journal on Audio, Speech, and Music Processing 2011,
2011:10

<http://asmp.eurasipjournals.com/content/2011/1/10/>

ID	Nalezeno	Čas	Score
26127_001_(1655.450):S	...	28:31.7	99.90 %
26127_002_(1595.650):S	...	27:08.8	99.99 %
26127_003_(1035.750):S	...	17:28.0	99.94 %
26127_003_(1223.900):S	...	21:20.6	100.00 %
26127_003_(1223.900):S	...	22:07.9	100.00 %
26127_003_(1223.900):S	...	22:54.1	21.02 %
26127_004_(0409.250):S	...	07:32.5	68.29 %
26127_004_(0606.700):S	...	13:10.9	99.96 %
26127_004_(0606.700):S	...	14:34.7	100.00 %
26127_004_(0606.700):S	...	14:50.5	100.00 %
26127_004_(0606.700):S	...	15:16.6	99.90 %
26127_004_(0606.700):S	...	16:28.0	52.11 %
26171_001_(0161.700):R	...	02:43.8	100.00 %
26171_001_(0436.900):S	...	07:17.9	99.99 %
26171_001_(0578.950):S	...	09:39.8	99.91 %
26171_001_(0779.200):S	...	13:27.6	98.43 %
26171_001_(1687.050):S	...	29:48.0	99.99 %
26171_002_(0034.800):S	...	01:44.0	99.98 %
26171_002_(0258.850):S	...	05:08.2	99.98 %
26171_002_(0258.850):S	...	05:42.8	99.94 %
26171_002_(0258.850):S	...	12:03.6	99.94 %
26171_002_(0258.850):S	...	12:41.2	99.98 %
26171_002_(0258.850):S	...	13:41.4	99.87 %
26171_002_(0258.850):S	...	14:39.3	100.00 %
26171_002_(0258.850):S	...	14:59.5	99.99 %
26171_002_(1223.700):S	...	23:50.5	99.99 %
26171_002_(1223.700):S	...	24:23.7	99.93 %
26171_004_(1453.150):S	...	26:08.5	100.00 %
26171_004_(1453.150):S	...	26:29.4	99.97 %
26171_004_(1453.150):S	...	28:17.6	99.77 %
26171_004_(1453.150):S	...	28:34.8	99.93 %
26797_001_(0315.750):S	...	07:48.9	96.53 %
26797_001_(0966.400):S	...	16:27.3	68.75 %
26797_001_(0966.400):S	...	16:31.6	100.00 %
26797_001_(1011.450):S	...	17:37.6	99.89 %
26797_002_(0043.300):S	...	03:25.7	94.11 %
26797_002_(0696.350):S	...	12:24.7	95.96 %
27484_001_(0080.700):S	...	01:29.4	100.00 %
27484_001_(0080.700):S	...	01:49.6	100.00 %
27484_001_(0328.000):S	...	07:37.1	100.00 %
27484_001_(0661.700):S	...	11:53.3	99.98 %
27484_001_(0804.300):S	...	14:37.1	99.95 %
27484_001_(0915.350):S	...	16:25.8	100.00 %
27484_001_(0915.350):S	...	17:19.4	100.00 %
27484_001_(1218.400):S	...	21:31.6	100.00 %
27484_001_(1218.400):S	...	21:53.3	100.00 %

*Uživatelské rozhraní fulltextového vyhledávání
v Archivu vizuální historie USC SFI*

spřízněné projekty

Živá paměť, o.p.s.

Živá paměť

Obecně prospěšná společnost Živá paměť byla založena 8. prosince 2003 pracovníky Kanceláře pro oběti nacismu Česko-německého fondu budoucnosti. Hlavními cíli společnosti jsou:

- Péče o společný odkaz osob pronásledovaných totalitními režimy a s ní související informační a vzdělávací činnost
- Zprostředkování dialogu mezi mladou generací a posledními žijícími svědky nacistického pronásledování
- Poskytování poradenských a asistenčních služeb osobám pronásledovaným totalitními režimy, zejména nacionálním socialismem.

Živá paměť v současné době působí zejména ve dvou hlavních oblastech, a to jednak v oblasti sociální činnosti a poradenství, dále pak v oblasti informační a vzdělávací činnosti.

SOCIÁLNÍ ČINNOST

V roce 2007 byla založena **Poradna pro oběti nacismu**, jejíž cílovou skupinou je nejstarší věková skupina seniorů. Jedná se o lidi, kteří byli během druhé světové války perzekvováni z důvodů rasových, náboženských, politických nebo národnostních, věznění v koncentračních, internačních, pracovních-výchovných táborech nebo ghettech, nasazení na nucené práce atd. Služeb odborného sociálního poradenství mohou využít také příbuzní a rodinní příslušníci obětí.

O rok později, v roce 2008, byla zahájena činnost **Kontaktního centra pro oběti nacismu a mezigenerační dialog v Praze**. Kontaktní centrum vzniklo s cílem vytvořit nejen prostor k setkávání bývalých obětí nacismu z Prahy, ale také příležitostné místo pro setkávání všech dosud žijících obětí nacismu a jejich blízkých z celé ČR.

Podobná kontaktní centra fungují od roku 2009 také v dalších regionech ČR (v Českých Budějovicích, Olomouci, Ostravě a Ústí nad Labem) a do jejich fungování se výrazně zapojují dobrovolníci – spolupracovníci Živé paměti z řad obětí nacismu i mladí němečtí dobrovolníci z organizace Aktion Sühnezeichen Friedensdienste.

Kontaktní centrum vzniklo s cílem vytvořit nejen prostor k setkávání bývalých obětí nacismu z Prahy, ale také příležitostné místo pro setkávání všech dosud žijících obětí nacismu a jejich blízkých z celé ČR. Podobná kontaktní centra fungují od roku 2009 také v dalších regionech.

INFORMAČNÍ A VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

Již sedmým rokem Živá paměť, o.p.s. realizuje vzdělávací program **Zmizelí Romové a Romové dnes**, jehož cílem je připomenutí tragického osudu českých, moravských a slovenských Romů za druhé světové války. Základem této činnosti je zprostředkování setkání studentů a žáků s pamětníkem romského holocaustu. Důležitou součástí projektu je systematické poukazování na potřebu

Návštěva v Centru vizuální historie Malach dne 15. března 2011

spřízněné projekty

Živá paměť, o.p.s.

(pokračování ze str. 6)

uvědomění si příčin tzv. „romské odlišnosti“. Projekt tak přispívá k prevenci xenofobních nálad, jejichž projevy jsou v současné době na vzestupu nejen mezi mládeží. S pracovníky Živé paměti na projektu spolupracuje paní Emílie Machálková, která již na mnoha setkáních se studenty prezentovala válečný osud svůj i celé své rodiny. Rozhovor s paní Emílií Machálkovou lze najít také v Archivu vizuální historie Institutu USC Shoah Foundation, zpřístupněném v Centru vizuální historie Malach.

V rámci projektu **Učení se z historie** byla zveřejněna část natočených osobních výpovědí pamětníků nacistické perzekuce, které Živá paměť shromáždila v minulých letech např. v rámci mezinárodního vědecko-dokumentačního projektu „Dokumentace životních příběhů obětí otrocké a nucené práce“ a v průběhu dalších dokumentačních projektů zaměřených na oral history. Vytvořeno bylo multimediální výukové DVD nazvané „Učení se z historie – Nacistická perzekuce obyvatelstva českých zemí během 2. světové války“. Cílem této multimediální výukové pomůcky je přiblížit nacistickou perzekuci českého obyvatelstva v kontextu klíčových historických udá-

*Přednáška pamětníka Karla Hýbka
na Gymnáziu Česká v Českých Budějovicích*

Od února 2010 vzniká dokumentární film, jehož cílem je zachytit unikátní vzpomínky pěti pamětníků, kteří byli jakožto výrazné osobnosti studentského hnutí zatčeni a vězněni v souvislosti s událostmi 17. listopadu 1939. Dokument by se měl dostat na plátna kin a obrazovky během roku 2012.

lostí. Představeny jsou zde mechanismy nacistické perzekuce obyvatel protektorátu Čechy a Morava, zvláštní pozornost je věnována perzekuci obyvatel židovského a romského původu.

Zajímavým a aktuálním projektem Živé paměti je také **dokumentární film o bývalých studentech, pamětnících 17. listopadu 1939**, kteří náleží do skupiny nejstarších žijících svědků nacistické perzekuce v českých zemích. Od února 2010 natáčí film na podnět Živé paměti režisér Petr Záruba a cílem dokumentu je zachytit unikátní vzpomínky pěti tehdejších vysokoškolských studentů, výrazných osobností studentského hnutí: Ing. Ladislava Béma, Ing. Karla Hýbka, PhDr. Vojmíra Srdečného, Prof. PhDr. Jana Šabršuly, DrSc., a JUDr. Jiřího Zapletala. Tito pamětníci byli v souvislosti s událostmi 17. listopadu 1939 zatčeni spolu s dalšími více než 1 200 českými a moravskými studenty a vězněni v koncentračním táboře Sachsenhausen v Oranienburgu u Berlína. Během loňského roku probíhalo zpracování natočeného materiálu a celkové dokončení dokumentu, který by se měl na televizní obrazovky nebo filmová plátna dostat v roce 2012.

□ JM

www.zivapamet.cz

vybráno z archivu

K památce profesora Kolomana Gajana

Prof. PhDr. Koloman Gajan, DrSc., se narodil 7. listopadu 1918. Po válce vystudoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, roku 1952 zde získal doktorský titul. Jako historik se zabýval zejména dějinami dělnického hnutí a mezinárodními vztahy ve 20. století, jeho oborem byly novodobé dějiny. Akademická činnost mu byla po roce 1969 znemožněna, živil se jako učitel němčiny. Po roce 1989 se vrátil na FF UK, kde několik let přednášel. V roce 1997 poskytl prof. Gajan rozhovor pro nadaci Survivors of the Shoah, dnešní Institut USC Shoah Foundation. Z tohoto více než tříhodinového rozhovoru vycházíme v následující rekapitulaci jeho životních osudů během meziválečného období a v průběhu 2. světové války. Koloman Gajan zemřel v Praze 27. prosince 2011.

Dětství a školní docházka

Profesor Koloman Gajan (původním jménem Koloman Edelmann) se narodil 7. 11. 1918 v Hamborku (dnes pravděpodobně Brezovička, severozápadně od slovenského Prešova). Jednalo se o poměrně chudou obec sestávající z 80 domů, v nichž žilo asi 300–400 obyvatel, převážně drobných rolníků. V obci bydlel jeden velkostatkář, člen maďarské šlechtické rodiny Berzeviczy, který na svém statku zaměstnával zemědělské dělníky. Obyvatelstvo bylo

Rodina Edelmannových před vchodem do jejich obchodu v Hamborku

Prof. PhDr. Koloman Gajan, DrSc. (1918–2011) během rozhovoru v Archivu USC SFI

většinou slovenské, pouze dvě rodiny byly židovské – kromě Edelmannových ještě rodina Kleinových. Obě tyto rodiny se živily obchodem, Edelmannovi měli obchod se smíšeným zbožím a lihovinami.

Rodina Edelmannových byla velice početná – kromě rodičů ji tvořilo pět bratrů a čtyři sestry. Doma se hovořilo v jidiš i ve slovenštině; se zákazníky se mluvilo slovensky, v rámci rodiny většinou v jidiš. Z náboženského hlediska se jednalo o ortodoxní židovskou rodinu (ovšem nikoli fundamentalistickou), veškeré základní náboženské vzdělání dětí zajišťoval sám otec, naučil je také číst starohebrejštinu. Synagoga byla jen v sousední obci Brezovica, kde byla židovská komunita větší. Celkem se zde každou sobotu scházelo asi 80–100 lidí.

Obecnou školu navštěvoval Koloman Gajan přímo v Hamborku, pak nastoupil na náboženskou školu v Prešově. Kromě toho soukromě vychodil dvě třídy měšťanské školy. Protože obchod v Hamborku příliš peněz nevynášel a Edelmannovi uživilí své děti jen s nemalými obtížemi, docházel se Koloman Gajan během týdne stravovat k různým prešovským židovským rodinám, tak jak to mělo zařízeno také mnoho jeho spolužáků. Po dvou letech v Prešově pokračoval od roku 1932 ve studiu na brněnském Židovském reformním reálném gymnáziu, kde už předtím studoval jeden z jeho starších bratrů. Gym-

vybráno z archivu

K památce profesora Kolomana Gajana

(pokračování ze str. 8)

názium bylo podle slov prof. Gajana výjimečné tím, že zde vyučovala řada vynikajících a známých osobností tehdejší doby – zvláště později, kdy někteří z nich už nemohli působit na akademické půdě (Oskar Epstein, Pavel Fraenkl a další). Jedním z těchto učitelů byl také matematikář Filip Bok, který Kolomana Gajana seznámil s rodinou Fleischerových a doporučil jej jako domácího učitele a společníka pro jejich syna. Tuto činnost vykonával Koloman Gajan nejen „za byt a stravu“, ale dostával i kapesné, z něhož mohl část posílat rodičům. Od prvního roku na gymnáziu byl také členem mládežnického sionistického hnutí Tekhelet-Lavan (Blau Weiss), které rovněž výrazně ovlivnilo jeho další vývoj z hlediska vzdělání, kultury i jazykových znalostí.

Studenti gymnázia s prof. dr. Oskarem Epsteinem, Koloman Gajan sedí vpředu vpravo

Příchod války

Situace se začala výrazně měnit s rokem 1938. Gymnázium fungovalo do roku 1941, posledními maturanty v červnu 1940 byl ročník prof. Gajana. Rodiče naposledy navštívil o prázdninách 1938, pak už to nebylo možné. Po maturitě absolvoval Koloman Gajan přeškolovací kurz pořádaný Židovskou obcí, kde se vyučil optikem.

Na přelomu let 1940 a 1941 byla rodina Fleischerových zatčena gestapem a Gajan spolu s nimi. Dů-

vodem zatčení byly patrně pokusy o převod obchodu, jenž měl být arizován. Několik týdnů jej drželi a vyslýchali na brněnských Kounicových kolejích. Nakonec byl propuštěn a po krátké době se rozhodl odjet na přeškolení (hakhshara) na statek v Míčích u Křivokláta, kde začal pracovat spolu s dalšími členy Tekhelet-Lavan. Povolávací lístek do transportu obdržel v Míčích, měl být deportován 31. března 1942 z Brna, ovšem transport nenastoupil. „Já jsem byl rozhodnut pod různými vlivy, hlavně asi pod vlivem těch Kounicových kolejí, transport nenastoupit,“ vypráví profesor Gajan. „Takže já jsem vůbec neváhal, nenastoupil jsem transport a odjel jsem do Prahy.“ V hlavním městě vyhledal členy vedení Tekhelet-Lavan, z nichž někteří už v té době žili pod falešnou identitou, jejichž prostřednictvím získal další kontakty pro svou snahu o návrat na Slovensko. Měl plán, že se vrátí do Prešova ke své sestře.

Přechod přes hranice mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenským štátem měl proběhnout v Beskydech nedaleko Čadca. „Převaděč nebyl zřejmě úplně solidní člověk,“ konstatuje profesor Gajan, „i když to s ním bylo vyjednáno a zapláceno, požadoval ode mě další peníze, dokonce když viděl, že mám hodinky, tak chtěl ty hodinky...“ Nakonec v noci společně došli k místu, kde měl ilegální přechod proběhnout, a převaděč mu ukázal další cestu. Došel do Čadca a odtud dojel vlakem do Žiliny. V Žilině jejich vlak stál delší dobu na místě, na protější koleji bylo vidět řadu vagónů a v nich mnoho děvčat – od spolucestujících Koloman Gajan zjistil, že jde o jeden z prvních transportů děvčat ze Slovenska. „To byl dost velký šok, protože nebylo vyloučeno, že jsou mezi nimi i moje sestry.“ Vlak se následně dal do pohybu a profesor Gajan se dostal do Prešova a hned po příjezdu zamířil ještě v noci přímo na adresu své nejstarší sestry Rozálie Ellerové, jejíž rodina vlastnila lázně. Situace byla taková, že rodina ukrývala dvě dcery z prvního manželství pana Ellera, takže se prof. Gajan rozhodl, že nebude své sestře ještě více přitěžovat tím, že by se u ní také usídlil.

vybráno z archivu

K památce profesora Kolomana Gajana

(pokračování ze str. 9)

Pod falešnou identitou

V této době měl stále doklady na jméno Koloman Edelmann. Hned v prvních dnech přišla k jeho sestře paní, která zřejmě obchodovala s dokumenty a doklady, a měla také rodný list na jméno Jan Gajan. Od té chvíle vystupoval pod touto identitou a hledal si zaměstnání. Poté, co byla jeho sestra deportována, se přestěhoval k rodině Švecových, kteří byli známými rodiny Ellerových. V Prešově si po delším jednání našel zaměstnání jako účetní ve Svazu východoslovenského drevopriemyslu, jehož ředitelem byl Karol Miklánek, jeden z hlavních činitelů slovenského protifašistického odboje. Prof. Gajan, o jehož falešné identitě i židovském původu pan Miklánek věděl, se také zapojil do ilegální odbojové činnosti. Měl na starost zajišťování všech životních potřeb, léků a šatstva pro své známé a prešovské Židy.

Po vypuknutí Slovenského národního povstání v létě 1944 byl prof. Gajan díky svým jazykovým znalostem pověřen kontaktem s místní německou Feldkomandaturou, jež tehdy ovládala Prešov. Krátce před osvobozením Prešova, v prosinci 1944, byli ovšem Gajan i Miklánek na základě udání zatčeni gestapem a uvězněni v Kežmarku. Na

samém počátku roku 1945 byli někteří vězňové převezeni vlakem do Německa a 18. ledna se prof. Gajan dostal do koncentračního tábora Sachsenhausen. Zde byli pravděpodobně do konce února 1945, následně byli odvezeni do Bergen-Belsenu. „Dojem z Bergen-Belsenu je něco, co se dá slovy těžko vylíčit,“ vzpomíná prof. Gajan. „Neustále přijížděly transporty z dalších táborů. Nakonec nás vecpali, skutečně vecpali, do nějakých baráků, kde byl jeden k druhému přímo přitlačen, takže lidé usínali vestoje. Každý den z baráků vytahovali desítky mrtvol.“ Zde strávili asi týden, 6. nebo 7. března 1945 byla větší část slovenských vězňů převezena do Lauingenu. Zde byly poněkud lepší poměry než v Bergen-Belsenu, v táboře bylo méně vězňů. Pěšky poté přešli do tábora v Landsbergu: „To byla pro nás vlastně taková záchrana.“ V tomto pracovním táboře byli francouzští političtí vězňové různých politických vyznání, kteří ještě dostávali potravinové balíčky. Když viděli skupinu vězňů z Československa, věnovali jim celé své balíčky a informovali je o poměrech v táboře, o fungování ilegální organizace, o špiclech, nebezpečných esesácích apod. Prof. Gajan díky své znalosti francouzštiny opět sloužil jako „spojka“ mezi skupinou slovenských vězňů a francouzskými vězni.

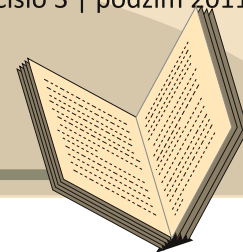
V Landsbergu zůstali delší dobu, posléze odtud přešli do Kauferingu a nakonec se v dubnu 1945 dostali do tábora München-Allach. Podle poznámek prof. Gajana do tohoto tábora z původní skupiny asi 150 slovenských vězňů přišlo 69 lidí. Tábor Allach byl osvobozen americkou armádou v noci z 30. dubna na 1. května 1945. Po osvobození byla ustavena táborová samospráva a postupně se navázalo spojení s Prahou. V Allachu ovšem ještě několik týdnů přečkali, teprve 24. května mohli odcestovat autobusem do Československa.

Prof. Gajan během rozhovoru předčítá ze zprávy K. Mikláňka, organizátora protifašistického odboje

□ podle Archivu vizuální historie USC SFI zpracoval JM

povídka

Stála tam

Stála tam. Stála. Narovnaná, ramena svěšená, hlavu vytaženou - jak loutka, jejíž provázky, na kterých visí, jsou jen kousíček od roztržení. Nitka za nitkou praská.

Stála tam a na ramena se jí pomalu snášel sníh. Maličké drobné vločky, křehké a tak nedotknutelně krásné, v celé své pomíjivosti. Dosedly a rozptýly. Zas a znovu. Jedna za druhou. Jak letmé polibky andělů, kteří ji pozorují z nebes. Na tvář, na nos, na rty, na chvějící se víčka, na holou kůži lebky. Zastudí a zmizí.

Stála tam, vyhublé ruce tiskla v pěst. Jen kosti potažené skoro průhlednou blánou. Nehty zarývala do dlaní. Zlámané nehty, špinavé a bez lesku. Kdyby se o ruce a nehty pěkně starala. Byla parádiva, marnivá možná. Byla krásná. A teď? Pokroucená skořápka, vyschlá a bez jiskry. Jako stovky, tisíce dalších všude kolem ní.

Vyrovnané zástupy se táhly do daleka. Stála tam. Jen jedna z mnoha. Ví o ní vůbec někdo? Vnímá ji? Ten člověk, ta mrtvola, co stojí vedle ní. Ví o tom,

Jana Leichterová

Gymnázium Písnická, Praha 4

1. místo v literární části II. kategorie
(studenti 1.–4. ročníků SŠ)

8. ročník literární a historické soutěže DANIEL (2010/11)

Soutěž vyhlašuje MŠMT, garantem je Národní institut dětí a mládeže ve spolupráci se Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze

<http://www.nidm.cz/talentcentrum/souteze-a-prehledky/literarni-a-historicka-soutez-daniel>

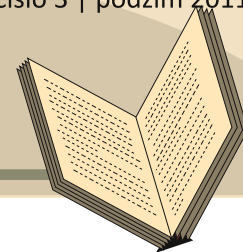
že tady je? Že žije? Že ještě dýchá?... A dýchá vůbec?

Stála tam a neplakala. Už dávno jí došly slzy. Vyschly. Jako všechno v ní, jako ona sama. Stála tu, vyprahlá, ale necítila žízeň. Necítila žízeň, necítila hlad. Necítila nic. Necítila už ani tu bolest,

„NERUŠ MI MÉ KRUHY“ Fotografie Kristýny Závěrkové, SOŠ a SOU Dvořákova, Znojmo. Soutěž Daniel 2011/12, obor fotografie.

povídka

Stála tam

(pokračování ze str. 11)

o které si ještě před chvílí myslela, že ji sežehne zaživa. Ale jak dlouhá je ta chvíle? Týdny, měsíce, roky, staletí – stála tam a trpěla. Trpěla tiše. Neměla sílu tu ohromnou sílu, zvíře, které ji požíralo zevnitř, dát najevo. Bylo to podivně uklidňující. Jen tam stát. A najednou nic nebolelo.

A sníh padal dál. Zasypával ji, třpytil se ve vzduchu, tančil a vířil. Jak plošky maličkých diamantů; odrážel od sebe světlo, o kterém už dávno byla přesvědčená, že se z tohoto místa nadobro vytratilo. Stála tam, okouzlena tou krásou. Okouzlena – ale zároveň ji nevnímala. Snila? Možná. Snad. Ale takhle krásné neměla už ani sny.

Stála tam a popraskané rty se jí pomalu roztáhly do nejistého úsměvu. Tak dlouho už se neusmívala. Myslela si, že už to zapomněla! A teď... usmívá se. Jen nejistě, jako pavučinka ve větru, neustále se obávajíc, aby ji následný poryv neroztrhal.

Stála tam a užívala si ty letmé dotyky sněhových vloček. Připomínaly ji pusinky její malé sestřičky. Vždycky, když se ráno probudila, ona svými dětsky tlustými prstíky obkreslovala motiv vyrytý ve

dřevu čela postele a jakmile zjistila, že už je vzhůru, naklonila se k ní a zasypávala její obličej pusinkami. Smály se.

Stála tam a nová bolest ji tupě narážela do žeber. Že by snad její srdce oživilo? Znovu se rozhodlo bít? Tak dlouho... tak dlouho už nemyslela na sestřičku. Na nikoho. Zakázala si to. Jen přežívat. Jen stát. A teď... zaskočilo ji to. Tak upřímná a čirá bolest. A ten sníh...!

Stála tam a přes linii řas se jí překulila první slza.

Jediná kapka slané vody, která v sobě nesla všechno. Všechna přání, všechnu energii, všechnu vůli žít a milovat. Obkroužila rty a přes bradu spadla až na hrudník. Vpila se do potrhane a špinavé látky; zlověstně pruhované látky. Nikdy nekončící pruhy. Nikdy nekončící peklo pro nemrtvé.

Stála tam. Stála. Skleněnýma očima se dívala do dálky. Neviděla.

Stála tam.

„Čas jít do sprch!“

□ vybrala PH

„CESTA“ Fotografie Kristýny Závěrkové, SOŠ a SOU Dvořákova, Znojmo. Soutěž Daniel 2011/12, obor fotografie.

Magazín CVH Malach

Vydává **Centrum vizuální historie Malach**
Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulta UK v Praze

www.malach-centrum.cz

Magazín CVH Malach
číslo 3 | podzim 2011

Vychází čtvrtletně on-line. Toto číslo vyšlo 30. ledna 2012.

Na titulní straně je fotografie ze semináře Mgr. Milana Hese
a jeho studentů v CVH Malach dne 22. listopadu 2011.

Redakční rada:

Jakub Mlynář
Petra Hoffmannová
Martin Šmok

malach@knih.mff.cuni.cz